

A szegedi dudától

A RÓZSA SÁNDORIG

Móricz Zsigmond és Szeged

Móricz Zsigmond szerette Szegedet. Hogy nem lokálpatrióta túlzás ez a megállapítás, tanú rá Móricz maga: szívesen időzött a városban, s nyilatkozatai, írásai bizonyítják, hogy jól érezte magát benne. „Debrecenben otthon vagyok, Váráshelyen nagyon jól érzem magam, de azt nem értem, hogy miért nem lakom Szegeden...?” — mondotta 1923 augusztusában Vár Györgynek, a jótollú szegedi újságírónak, amikor lányával végigutazta az országot, s Hódmezővásárhely felől két-három napra a városba érkezett. Már ekkor ígéri — sajnos sokáig bevaltatlanul —, hogy őszre két hétre lejön. Hét év múlva, 1930-ban írja a Nyugatban, hogy legközelebb fölkeresi a szegedi tanyavilágot is, nemcsak a várost: „Harmincéves adósságom, hogy még ma sem ismerem a szegedi Alsó tanyák népét...”. Mindkét ígértét később, a negyvenes években váltja be, amikor a „Róza Sándor” megírásához készülve bejárja a várost is, a környező falukat is, s a tanyavilágot is. Ekkor írja elismeréssel a „rendkívül szép nyelvjárásról”, hogy benne honfoglaláskori török hangszíneket vél megöröklött, s ígéri, hogy ha ideje s módja nyílik, még ír róla, és megmutatja bizonyítékait erre nézve.

A szegedi dudás

Nehéz lenne ma már kinyomozni — idő és véletlen még kiderítheti — mikor járt Móricz először Szegeden. Első szegedi cikkeit, riportjait 1913 januárjában írta városunkbeli élményeiről. Az Est munkatársaként, lapja hasábjain. „Már a vonatból megszúrja az ember szemét — írja. „A szegedi papucs” címmel január 17-én megjelent első riportjában — a paprika-fűzések kármánvörös függőnye...: „Keresi a szegedi specifikumokat, köztük a papucsosokat. Az akkor még majdnem kétszáz papucsos közül meglátogatja egyiket primitív kis műhelyében, s nemcsak a szegedi papucs ízléses, formás szépségét dicséri, de azt is észreveszi, milyen sora van a kvartélyt s három hatost kereső papucsszegednek: „A tőke és munka harcát ilyen belülről, ilyen véres fájdalmaik csírájában még nem láttam, mint ebben a parányi műhelyben...”. Másnap „A szegedi embőr” című riportjában pompás jellemrajzát adja egy 74 éves szegedi parasztembernek. „A mi drága és búbajos meleg tekintetű Mikszáthunk kreálta meg azt a szügedit, akit csakugyan ott találtam a nagy város egy kedves kis piszkos zugában.” Az öreg, a maga szerény kis hajlékában szívesen látja a vendég urat, s mesél neki 48-ról, a nagyárvízről... A másik öreg, Juhász Józsi bácsi, akitől a január 22-i számban „A szegedi dudás” címmel írt, már a padlásról hozza le a régi idők emlékeit, a népelet egy puszta lútlára írt tanújelét, az utolsó szegedi Lördudát. „Egy nyáláb bőrcsomót adott a kezembe. Derékon át volt kötözve szíjjakkal s a tetején valami különös fagargás volt. Hasznos voltameli hindú bálványhoz. Merve, hideg, kegyetlen, japán szemvágású nőt írt, kifestve, bizarr és ijesztően régi, keleti, mongolkori emlék.” Az öreg maga faragta, 30—40 éve, kőrtetéből. Az író elkérte; a szegedi dudás, keserűen a régi szép, vidám, ifjúkori emlékeket ébresztő duda látsától, bizalmatlanul kérde, minek az ilyen hasznatlanság az úrnak? „Hát ott tartandam az frászatomon, hogy ahányszor rá nézek, mindig eszembejuss Szeged... meg a régi magyar világ...”

S meglepő dolog történt. Az utolsó szegedi dudás eljuttassa kedves hangszereit utolsó nótáját. „Ha kend tunná az én bús életömet — Éjjel-nappal siratgatna engemet...”. Bogár Imre nótájából...: „Megbabonázva ültem — írja Móricz — s lehunytam a szemem, hogy teljesen és tisztán eljtem újra a régi magyart. A keletit...”

Elhangzik a dal, s kint az öreg dudás fial kezében recseggő szőlő sláger egy öreg reggelfőn. Két világ...: Az öreg dudás egy kanyarítással levágja a duda fejét, s szomorúan, de bizalommal odanyújtja az írónak: „Úgy gondoltam, maga még mögbeccsüli!”

Milyen jó lenne tudni, hová lett az utolsó szegedi duda feje...

Móricz és a szegedi színház

A következő szegedi látogatás már említettük: 1923. augusztus

25-én reggel érkezett ide lányával. Előtte való nap Váráshelyen voltak: ekkor írta híres riportját arról, hogy Váráshelyen 1923. augusztusában egyetlen könyv sem kelt el. „Ez a magyar kultúra!” — mondja címével is vádlón ez a cikk. Útközben a régi iparos céhrendszerre vonatkozó adatokat tanulmányozta, itt Szegeden is fölkereste lányával a kultúrpalotát, s valószínűleg ekkor látogatta meg Juhász Gyulát is. Ekkor nyilatkozott meleg szeretettel Vár Györgynek, városunkról, s ekkor itt-tartózkodásukról írja leánya, Móricz Virág „Apám regénye” című szép életrajzában: „Szegeden reggel, kinn a szálloda ablakán, diny-nyehegyeket láttunk, s akkor ettünk először sárgabellü görög-dinnyét, de nem ízlett. Forró nyár volt, fűrdtünk megint a Tiszában (előbb t. i. Szajolnál már fűrdtek vízében — P. L.), ettünk halászlét, s tanultunk ősi halász szerszámokról, s régi halásznótát.”

1925-ben nem volt ugyan itt, de nagyon jellemző eset történt vele kapcsolatban Szegeden. A városi színház évadnyitóját Móricz „Sári bíróját” választotta. Nagy fölhaborodást váltott ki ez a kurzus vezető politikusai, publicistái részéről. „Amikor a városi színház — írta szeptember 27-én a Szegedi Új Nemzedék szinkritikusa, Puskás Jenő, a bemutatóról — Móricz Zsigmond Sári bíróját választotta a magyar játékok reprezentatív darabjává, kultúrprogramot, önvallomást adott.” „Móricz Zsigmond darabjában sokkal kevesebb a művészet, mint a politika.” „A színház kapunyitása hadüzenet volt a közönség magyar (?) oldalára felé.” S gúnyosan bár, de számunkra mégis megnyugtatóan elismeri, hogy a nagy írónak mégis voltak hívei, becsülői városunkban: „Az a közönség, amely Móricz Zsigmondot vallja a magyar kultúra zenitjének, teljes számban megjelent, félig töltve meg a színházat.” Az esetről a Pesti Napló is beszámolt szeptember 26-i számában, ismertetve, hogy a szegedi színügyi bizottság ülésén Dobay Gyula élesen kelt Móricz ellen, s felelősségre vonta Andor Zsigmond színigazgatót a „Sári bíró” másorral tüzéséért. S jellemző, hogy a kényerét feltűző direktor alázatosan fogadta meg: „Méltóságos uram, a jövőben hasonló eset nem fog megtörténni.” A bemutató utáni napon még játszották, de utána tüstént le is vették a másorról Móricz művét.

Öt év múlva más már a fogadtatása Móricz új darabjának, a „Légy jó mindhalálig” bemutatójának. Közben, 1927. március 12-én, mint új Juliánus barát, végigjárta az országot, Szegeden is fölolvastott fölvidéki, erdélyi uti-élméleiről. Jegyzeteiben följegyezi erről: „Erdélyes volt. De idegen közönség előtt. Idegen — szellemi értelemben. De 1930-ban szeptember 29-én már van változás: a színház ugyan most is csak félig tel meg, de a közönség lelkesen tapsolja ki a függöny elé az író, s a kritikák is egyhangú elismeréssel írnak a darab első vidéki bemutatójáról. Móricz is elégedetten nyilatkozik a játékról, sőt a helyi lapok kissé széptetve azazal dicsekszenek, az író szerint „az előadás több részlete jobban tetszett neki a fővárosinál”, a Nemzeti Színházénál. Az író valóban dicséri Nyilas Misi alakítoját, Károlyi Vilmost, de megdöbben, hogy a színház nyolc próba után vállalkozni mert a játékra. S nagyon jól megfigyeli, hogy a városi páholyban ülő Pálffy József polgármesterhelyettes csak az első fölvonást nézi végig, a másolika el távozik — a borbélyok és fodrászok bankettjére.

Másnap hajnalban kell megnézni a kultúrpalota előtti „makai piacot”. „Nagyon szépek a szegedi vidéki kis szekerek” — jegyzi föl mindenre kiterjedő, éles szemének újabb apró megfigyelését. Aztán a vonaton beszélgetve tudja meg, hogy a város hetvenézer holdján hogyan élnek a nagy válságban a kisbérlek. „Ma tízezer család él kétségbeesve s nyomorban a szegedi tanyavilágban.” Ekkor határozza el, hogy egyszer világban, s szótne a szegedi tanyák világában is.

Paprikaszagú levegőben

1936 nyarán megint Szegeden van, s két riportban is beszámol a szegedi és környéki paprikások

problémáiról. Az Est augusztus 26-i számában „Szegedi paprika” címmel a kormány kényszer-szövetkezetéről, a termelők nyugtalan-ságáról, elégedetlenségéről számol be. A Magyarország szeptember 16-i számában „Paprikaszagú levegőben” című riportjában a mi-hályteleki és röszei paprikaszüretéről, a mi-hálytelekiek nehéz, kegyetlen munkájáról ír. Tapossák a paprikamagot, marja a lábukat, de csinálják, ez az életük. „Úgy táncolnak a paprikamagon, mintha bálban lennének.”

A Sándor

Már ekkor megkapja Móricz figyelmét a szegediekörnyékiek eleven emlékezte Róza Sándorról. „Szentmihálytelke és Rösze eddig betyárszágú neveket voltak. Szeged határában vannak, de egész községek. A Róza Sándor-legenda számai vannak itt hozzáférődrva minden öreg házhoz. Itt tanyázott „a Sándor”.

S a gondolat, ami már régen csírázott benne, tervvé érlelődött. Móricz, a kritikai realista, pályájának e végső szakaszában eljutott a paraszti népföradalom igényléséig, s ennek élő jelképéül regényhőssé emelte a szegedvidéki szegénylegény romantikus típusát, a „népdalok hőst”, Róza Sándort.

1940. január 12-én, mint a Kelet Népe új főszerkesztője, előadókörútja során Szegeden tart két előadást: egyet délután a Bethlen Gábor Körben „Irodalmi és magyar sorsproblémák” címmel, másikat este a református diplomások társaságában, a magyar parasztdemokrata államformáról, Móricz ekkori népi romantizmusának ideájáról. Ekkor ismerkedik meg a szegedi Bálint Sándorral, aki később, 1940 nyarán Kalauzá, eligazítója volt a szegedi népiélet és történeti titkaiban, tanácsadója a Róza Sándor-regények nyelv-járási problémáiban. Móricz ekkori szegedi útjairól is ő számol be a Délvidéki Szemle 1943. július 1. számában, közzétéve a nagy író hozzáintézett, rendkívül értékes számos levelét is. A beszámolóban, a levelekből kiderül, hogy Móricz 1940-ben mintegy négyszer járt a városban, Tápén, Alsótanyán, Röszeben. Gondosan tanulmányozta az alsóvárosi népeletet, szájhagyományt, nyelvjárást, s egyik kedves adatközlőjéről, Agnis néniről „A szegedi kufa” címmel színes, humoros novellát ke-rekített, amely megjelent a Hid 1941. évi 6. számában, s előbb 1940 október 26-án föl is olvasta az író a rádióban. „Még most is a számban van az íze a jó birka-hú-sos kásának. Nem győzőm emlé-getni a szegedi jókat” — írja szeptember 21-i levelében.

Azán 1940. október végén meg-szállt az állomással szembeni Eu-rópa-szállóban, s napi tíz órát dolgozva írta; írta a „Róza Sándor” első kötetét. A következő évben megindul a nyomdai korrektúrák vándorlása Leányfalu és Szeged közt: a nyelvjárási alakok helyes-bítése céljából. A kiadó sürgetése, hogy a mű könyvnapra megjelen-hessék, megakadályozta, hogy ezt következetesen végigvigyék; innen van, hogy maradt benne sok táj-nyelvi tévedés, elírás.

1941. nyarán hozzákezdett a má-sodik kötethez is: „Nemcsak na-gyon szeretnék Szegedre menni — írja október 3-i levelében —, de becsület dolga is, hogyha hozzá-fogtam az új kötethez, anyagot ke-ressék ott.” Hosszú szünet után 1942. április elseje és május 6-a közt írta meg a „Róza Sándor” összevonja a szemléldökét” című regényét. Közben, április 3-án megint írja, hogy Szegedre ké-szül: „Hanem mielőtt befejezném ezt a kötetet, remélem el tudok jutni egy hétre Szegedre, hogy a hasábkorrektúrában valamit még mentsek az ottani hangokból.” Ápr-ilis 27-én már a harmadik köte-tet tervezgetve így ír: „Csak az bánt, hogy még mindig nem tudok elmenni Szegedre. Majd a harma-dik kötethez azonban le kell költö-znöm Szegedre hosszabb időre, mert azt a szakaszt a helyszínen akarom megírni; maga az ese-mény is sokkal jobban a helyhez van kötve, mint a mostani kö-tet...” Sajnos, Móricz nem jött többé Szegedre, s irodalmunk nagy

kárára, nem születhetett meg a Róza Sándor-trilógia harmadik kötete sem...

Móricz szegediekről, szegediek róla

Az írónak szegedi kapcsolataira nemcsak látogatásai jellemzők, de az is, mint vélekedett ő a város fláiról, s mit tartottak felőle Sze-ged szülottei. Nem lehet véletlen-nek tartani, hogy mindkét nagy szegedi íróról, Tömörkényről is, Móráról is ő írta tán a legbenső-ségesebb nekrológot. Tömörkény poshumus kötete elé írott előszá-vában 1917-ben méltán írhatta: „Elment a magyar embőr legjobb barátja.” S ha érzi is, hogy írás-művészete több lényeges ponton eltér Tömörkény parasztbábrázolá-sától, éreztetni tudja azt is, hogy elődjének vállálja a szegedi szegényparasztság szerény ábrázolóját a népi-realista irodalomban. S milyen másnak, de mégis jelleg-zetesen szegedinek látja a másik na-gyot, Móra Ferencet, évtizedekkel később, 1934-ben, ugyancsak bú-csúztatva: „Folytatt mosoly, ami mindig ott virított a szája csücs-kében, különösen, ha megszólalt és jó, alföldi kedves szók közt búj-kálva meglepő és jóízű történetet bugyogtatott ki azon a színes és mégis végtelenül természetes egy-szerű magyar nyelven, amit csak szegedi embőr tud.” „Elment — írja nekrológja végén — és vele eltűnt a magyar irodalomból egy eredeti, sajátlagos, meghatóan őszinte s megilletően ragyogó ma-gyar szin...”

Kozocsa Sándor Móricz-biblio-gráfiaja alapján csokorra lehetne még szedni azokat a kisebb-na-gyobb írásokat is, melyeket sze-gediek írtak róla, bár ezek közül nem mindekl dicsekedhetnénk. Emlékeztessünk volt például a „Ró-za Sándor” nyelvjárásosságával kapcsolatos vita, amelyben Sze-gedről elszármazottak kárpálták az író nyelvi bölcséit, jórésben támadási fölületet nyújtva az író elleni politikai hajszá számára is. Sokkal méltóbb idézni a mi Ju-hász Gyulánk szép versét, melyet épp 1925. őszén írt neki, róla:

Minden szavadban a termő magyar nyár
Aranya csillog s magyar ősz bora,
Mit térliszízzel és élmével adtal,
Oly fejedelmi magyar lakoma...

De a magyar nyár termő kedve, nem hűt,
A magyar ősznek forr még új bora.
Es én hiszem, hogy győzelmedre csendül
Minden pohár e tájon, címborai!

(Móricz Zsigmondnak)

Az évfordulón

Most lesz hetvenöt esztendeje, hogy 1879. június 29-én született Móricz Zsigmond.

Juhász Gyula 1925-ben, pár hét-tel azután, hogy a szegedi kurzus-politika kiszolgálói gyalázták a nagy magyar író, megjövendőlte, hogy győzelmedre csendül e tájon is minden pohár, minilyt a ma-gyar élet új bora kiforr! Itt az idő, hogy Szeged, amelyről a Tiszántúl szülotte, Debrecen szellemi gyer-meke egész életén át annyi szé-pet, jót írt, s melyben annyiszor s örömmel megfordult, büszkén őriz-e, hirdesse Móricz Zsigmonddal való kapcsolatát. A létesülő iro-dalmi múzeum nyilván majd ősz-szegyűjti és bemutatja e kapcsola-tok tárgyi és írásos dokumentu-mait, s talán az sem távoli terv, hogy egy kötetbe gyűjtjük az író szegedi tárgyú riportjait, írásait. S hogy legyen emlékeztető jele is itteni útjainak, emléktáblával je-lölhetnénk meg a volt Európá-szállót, ahol a „Róza Sándor” a lovát ugratja: első fejezetei szü-ltek; az alsóvárosi Pálffy-utcai házát, vagy Agnis ányó, „a sze-gedi kufa” Londoni-körúti házát, ahol a szegedi múlt szájhagyó-mányban élő emlékeit jegyezte-nek a fáradhatatlanul gyors írói kéz.

„Ha megdobott kövével az iríg-yég — Ha megcsúfolt sarával a galád, — Lekked tovább tetézte drága kincsét — S tovább pörölt néped igazát.” Juhász Gyula idé-zett versének e szakaszát értjük: a szegedi gyalázkodókra is vonat-kozik. Ez kötelez bennünket arra, hogy a mai évfordulón külön is, jóvátételként is úgy emlékezzünk a nagy magyar íróra, mint akit írásai alapján, különösen a nagy „szegedi regény”, a „Róza Sán-dor” első kötete jogán, egy kicsit szegedi írónak is vallunk!

Péter László

A SZOVJET NÉP JOLETÉÉRT

Vándor tejfeldolgozó üzemek

Kirgizia tágas, hegyi legelőin a kolhozok tehéncsordái nyomában vándor tejfeldolgozó üzemek ha-ladnak. Folyók mentén sátrakat vernek s azokban helyezik el a szeparátort, a vajköpülőt és egyéb berendezési tárgyakat, amelyek szükségesek a vaj- és sajtgártás-nál.

Kirgizia tejipari üzemek küldik ki ezeket a vándor-üzemeket az óriás kiterjedésű hegyi legelők-re. A nyár folyamán körülbelül 100 vándor-üzem működik. Ez lehető-séget biztosít arra, hogy ott a hely-színen sokszor mázsás tejet dolgoz-zanak fel naponta.

A köztársaság állami üzemek a mult évihez képest 87 százalékkal növelik a sajtgártást, a tevaaj gyártását pedig 18 százalékkal. Tervbevétték, hogy a legnagyobb üzemekön gépesített tejfeldolgozó üzemeket építenek.

Növelik a selyemkémék gyártását

A kutaiszi selyemkombinátnban (Gruzia) 20 új, önműködő gyors-szővőgépet állítottak munkába. Néhány új szövőgépet most szerel-nék fel, amelyekben műselyem és műrostos anyagokat szőnek.

A fonóműhelyben különleges gépeket állítottak be mintás fo-nalsodrat készítésére. Ezek segít-ségével most új selyemruhaanya-gokat állítanak elő.

De a többi üzemrészeket is ha-sználókép új, korszerűsített gépek-kei látják el. A termelés kiszéle-sítése s a munkák jobb gépesí-tésével a kombinát idén 2 millió 800 ezer méterrel több selyem-anyagot gyárt, mint a mult évben.

Több bútor gyártanak

A kisinyevi (Moldva) bútorgyár-ban hozzáfogtak az ovális-alakú ebédlasztalok, továbbá a tölgy-es dióból való találoszekrények és toaletasztalok tömeggyártásá-hoz. A bútorgyár majdnem más-félszeresére bővíté szarítóberende-zését, továbbá új présműhelyt ren-deztek be, ahol borítólemezt pre-selnek az egyes bútoralkatrészekre.

Moldvában jelenleg 20 bútorgyá-to üzem működik. Ezekben az üze-mekben idén majdnem annyi bú-tort gyártanak, mint a legutóbbi két év folyamán összesen. Majd-nem kétszeresére növelték a bú-torok választékát is. A kisinyevi bútorkombinátnban hálószo-ba, iro-dai és ebédlóberendezéseket készí-tenek, a ribnyieki és a szinzo-renszkij üzemekben pedig szekré-nyeket és gyermekbútorokat. Meg-kezdtek a ruganyos kereteket, to-vábbá a hajlított székek és fordít-kerti székek és asztalok tömeg-gyártását is.

Új üzemeket létesítettek hangszerek gyártására

Az OSZSZSZS helyilipari üzemei-ben a többi közt zongorát, pianinót, gitárt, hegedűt, stb. is készítenek. A lakosság egyre növekvő kultu-rális igényeinek kielégítése érde-kében most új hangszergyárakat építenek, a meglévőket pedig új berendezéssel látják el.

Kalugában most fejezik be egy hangszergyár építést, amely éven-kint 20 ezer tangóharmonikát gyárt. A doni Rostovban pedig most kezdnek hozzá egy másik gyár építéséhez, ahol pianinót és síp-rendszerű hangszereket állítanak elő. Az új gyárban ezév végére már be is fejezik az első sorozat-pianinó gyártását.

A leningrádi „Vörös Október”-hangszergyárt is új berendezéssel látják el. Az új technika lehető-séget nyit arra, hogy évenként 6 ezer pianinót és körülbelül 1500 zon-gorát készítsenek.

Az idén fogtak hozzá a mosz-kvai területen lévő Ljubjerciben egy új hangszergyár építéséhez, amelyben főként pianinót gyárta-nak.

ÚJ RÉZBÁNYA

KEZDTE MEG

MÜKÖDÉSÉT A LENGYEL

NEPKÖZTARSASÁGBAN

A napokban helyezték üzembe a délnyugat-lengyelországi bolesla-wieci új rézbányát. A feltárási munkálatok három évvel ezelőt indultak meg ezen a területen. Három esztendő alatt felépült az új bánya, szociális és kulturális intézmények létesítettek a bánya kör-nyékén. Ez a második rézbánya, amelyet a hatéves terv keretében feltártak és átadtak rendeltetésé-nek.